

ESTUDIS
DE LLENGUA
I LITERATURA
CATALANES
/LXXVIII/

MISCEL·LÀNIA
JOAQUIM RAFEL

1

PAM

ESTUDIS DE LENGUA I LITERATURA CATALANES

LXXVIII (2024)

Comitè editor

JAVIER GIRALT LATORRE, president
VERONICA ORAZI, vicepresidenta
RAFAEL ROCA RICART, tresorer
XAVIER MONTOLIU PAULI, secretari
ROSA MARIA AGOST CANÓS, vicesecretària
ESTEVE CLUA JULVE, vocal
NICOLAU DOLS SALAS, vocal
ARES LLOP NAYA, vocal
MAX W. WHEELER, vocal

MISCEL·LÀNIA
JOAQUIM RAFEL / 1

ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE LLENGUA
I LITERATURA CATALANES
ANGLO-CATALAN SOCIETY
ASSOCIAZIONE ITALIANA DI STUDI CATALANI
DEUTSCHER-KATALANISTENVERBAND
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Primera edició, novembre de 2024
© Els autors, 2024
La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
ISBN: 978-84-9191-338-2
Dipòsit legal: B. 14281-2024
Imprès a Limpergraf

PRÒLEG

Ens sentim molt honorats de poder escriure aquests mots que obren el primer dels dos volums dedicats a homenatjar el Dr. Joaquim Rafel i Fontanals, però alhora també percebem cert vertigen davant una figura que ha estat clau en l'àmbit de la Filologia Catalana com a professor i investigador de la Universitat de Barcelona i com a membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, entitats on ha desenvolupat una ingent i reeixida recerca al voltant de diferents aspectes del català.

Joaquim Rafel i Fontanals va néixer a Barcelona el 13 d'octubre de 1943. Es llicencià i es doctorà en Filosofia i Lletres (Secció de Filologia Romànica) a la Universitat de Barcelona amb la tesi doctoral intitulada *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, dirigida pel professor Antoni M. Badia i Margarit; com el mateix Rafel i Fontanals reconeix, també el mestratge de Joan Veny, si més no pel que fa a la tècnica de l'enquesta dialectal, hi fou important. Defensà la tesi el 8 d'octubre de 1973 davant un tribunal compost pels doctors Antoni M. Badia i Margarit, Manuel Alvar, Antoni Comas, Francisco Marsá i Ramon Cerdà, i fou publicada el 1981 dins les edicions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i gràcies a la subvenció atorgada per la Universitat de Barcelona.

La seva carrera acadèmica ha estat vinculada des del començament a la seva *alma mater*, on ha estat Catedràtic d'Universitat de l'àrea de Filologia Catalana fins a la seva jubilació l'any 2013, moment en què va ser nomenat catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona.

En aquest centre d'ensenyament superior portà a terme una activitat docent a través de la qual tingué l'oportunitat de transmetre tot el saber acumulat en les seves investigacions: fonètica, fonologia, lexicologia i lexicografia, foren els camps científics en què el Dr. Rafel i Fontanals desenvolupà essencialment la seva tasca com a professor universitari. En l'acte d'homenatge que el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona va retre el 15 de maig de 2014 al Dr. Rafel i a la seva esposa, la Dra. Lúdia Pons, hom va deixar ben palès l'alt grau de dedicació de tots dos a la docència i a la recerca, i particularment del professor Rafel hom remarcà que és «un exemple d'acadèmic meticulós, recercador de feina silenciosa, a voltes silenciada, de projectes lexicogràfics i d'altres que avui batejaríem de projectes d'estructura d'estat»: sens dubte, un reflex de la felicitat derivada del treball ben fet.

Les tasques investigadores del Dr. Rafel i Fontanals tenen diverses vessants a través de les quals ha contribuït amb escreix al coneixement del català i, alhora, a la seva dignificació com a llengua de cultura. Des del començament ja demostrà el seu interès per la variació dialectal, amb atenció especial a la fonètica i la fonologia, i d'aquí neix la seva tesi doctoral, abans esmentada, la qual esdevingué cabdal per a la descripció d'uns fets ben singulars que encara perviuen al Baix Aragó (Terol), un territori situat a l'extrem meridional de la Franja d'Aragó. La seva contribució al progrés de la geolingüística es materialitzà amb la participació en diversos projectes, com l'*Atlas lingüístico de los marineros peninsulares*, l'*Atlas Linguarum Europae* i sobretot l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*.

També el gust pel lèxic tingué les primeres mostres a partir de materials obtinguts del Baix Aragó, concretades en un parell de treballs pioners en els quals demostrà com es podien traçar també àrees dialectals amb el vocabulari diatòpicament marcat. Des d'aleshores, la lexicologia i la lexicografia es convertiren en una veritable passió per al Dr. Rafel i Fontanals, la qual el dugué a la direcció i el desenvolupament de diversos projectes de recerca: una base de dades lèxica per a ser utilitzada en el *software* d'assistència a la correcció lingüística (finançat per IBM, la Generalitat de Catalunya i la Universitat de Barcelona); un diccionari de sinònims informatitzat (en col·laboració amb

IBM i la Universitat de Barcelona); la part catalana dels projectes PAROLE i SIMPLE (amb la participació de l'Institut d'Estudis Catalans i la Direcció General XIII de la Comissió Europea); la primera i segona fases del projecte *Diccionari del català contemporani* (finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia, la CIRIT i l'Institut d'Estudis Catalans); i el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. Una altra obra destacada relacionada amb la morfologia i el lèxic és el *Diccionari català invers amb informació morfològica* (1990), de coautoria seva amb Joan Mascaró, de gran utilitat per a l'estudi de sufixos i terminacions de manera senzilla. L'enumeració d'aquestes importants eines lexicogràfiques que devem al Dr. Rafel demostra el seu paper pioner i destacat en l'aplicació de les tecnologies informàtiques al servei de la lingüística catalana.

Igualment decisiva ha estat la seva contribució a l'elaboració dels excel·lents corpus textuais de què disposa el català; la seva cooperació en aquest sentit ha resultat excel·lent. S'ha fet efectiva amb la direcció dels projectes *Prospecció automatitzada de textos catalans* i *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* dels quals sorgí, a més, el *Diccionari de freqüències* (1996-1998), amb un primer volum dedicat a la llengua no literària, un segon volum dedicat a la llengua literària, i un tercer volum amb aportació de dades globals.

Certament, una bona part de la recerca del professor Rafel i Fontanals ha estat duta a terme sota els auspicis de l'Institut d'Estudis Catalans, institució a la qual pertany des de l'any 1984, que s'incorporà a la secció filològica. La seva disposició a servir la institució que l'acollia aviat quedà demostrada perquè entre 1992 i 1998 en va ser el secretari general i més endavant dirigí les oficines lexicogràfiques de la secció filològica. El sentit de responsabilitat, l'autoexigència meticulosa i l'alt grau d'implicació i identificació amb l'activitat de l'IEC, són les qualitats que els seus col·legues reconeixen en ell, sense cap mena de dubte.

I aquest mateix tarannà és que el que ha mantingut com a membre de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, de la qual és soci des de la seva fundació. Mai no ha defugit responsabilitats dins la junta de govern de l'AILLC, primer com a vocal, durant quinze anys (1982-1997), i després com a tresorer, durant dotze anys

(1997-2009); actualment n'és conseller, des del seu nomenament l'any 2012 a l'assemblea celebrada en el marc del Col·loqui de Salamanca. Des d'aleshores la junta de govern compta amb un conseller en el sentit recte del terme, que posa el seu seny i la seva experiència al servei de la bona marxa de les activitats de l'Associació.

L'any 2019 fou guardonat amb la creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya per la seva tasca docent i de recerca. Com remarca l'acord de concessió del govern català, «Des de la màxima ambició i complexitat científiques, en conjunt, la seva tasca representa una vitalització rigorosa en la creació de camps lexicogràfics que s'han erigit com a model per a d'altres grans llengües de cultura. Les seves obres han situat la lingüística catalana al nivell de les comunitats científiques més avançades, oferint noves possibilitats de recerca als especialistes i noves eines de consulta als professionals de la llengua i a la ciutadania en general».

Per tots els mèrits acadèmics que hem esbossat en aquests línies (i altres que de ben segur que haurem oblidat), per aquesta abnegació envers les institucions a què pertany, per la seva bonhomia i per la seva estimació a la nostra llengua catalana, és de justícia que la Junta de govern de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes hagi decidit de tributar aquesta honorança al Dr. Joaquim Rafel i Fontanals dins la col·lecció *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*.

BEATRICE SCHMID
Presidenta de l'AILLC

JAVIER GIRALT LATORRE
President de l'AILLC

LÈXIC DEL SEGLE XV NO DOCUMENTAT O DE DOCUMENTACIÓ MODERNA EN ELS DICCIONARIS DIACRÒNICS

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball s'estudien diversos vocables procedents d'inventaris valencians manuscrits del segle xv, inclosos en protocols notariais de l'Arxiu del Regne de València (ARV) i de l'Arxiu del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València (ACCV). S'intenta demostrar la importància dels fons arxivístics notariais, i més en concret dels inventaris de béns, per a la lexicografia històrica, ja que inclouen un vocabulari ampli relacionat amb la vida quotidiana, difícil de reunir en altres tipus de fonts antigues.

En aquest cas presentem una sèrie de mots i accepcions de mots no documentats en els diccionaris diacrònics (DCVB, DECat, VLCM, DA_g), o no documentats fins a l'època contemporània. Es tracta també de mots no recollits, o a penes documentats, en els corpus textuais informatitzats.

Juntament amb veus de caràcter general, estudiem mots especialitzats, relacionats amb oficis: *paló* (forners), *pedrenyo* (pastors), *sembradora* (llauradors), i probablement *picamola* (barbers).

Alguns mots manquen de documentació en qualsevol de les seues accepcions, per ex., *cortinó*, *esclavonat/ada*, *paló*, *picamola*, *sembradora*. En altres casos es tracta d'accepcions de mots no documentades: *bec* (broc d'un recipient), *carreta* (de criatures), *collitor*, *escuma* (seda), *moro* (objecte). En ocasions, els diccionaris diacrònics proporcionen documentació antiga d'altres accepcions del mot, però els documents

notarials permeten comprovar que l'accepció no documentada és, igualment, antiga. També poden apreciar-se diferències en el significat del mot, tal com apareix definit en els diccionaris, com es pot veure en *pedrenyo*, i probablement en *picamola*.

Alguns mots (i accepcions de mots) són considerats propis del valencià: *esclavonat/ada*, *escuma* (seda), *pedrenyo*, *taibola*, *torrat*. En altres es pot ampliar l'extensió dialectal que n'ofereixen els diccionaris diacrònics: *carreta* (de criatures), *collitor*, *paló*, *picamola*.

2. MOTS O ACEPCIONS DE MOTS NO DOCUMENTATS

Bec 'broc d'un recipient, per on s'aboca el líquid que conté'. Referit a diversos recipients: canades, càneters, canterelles, escudelles, terraces: «una terraceta de vidre ab *bech* e ab ansa» (ACCV 22154, 1-IV-1427, im. 238),¹ «una cantarella de coure ab son *bech*» (ACCV 20425, 7-VIII-1477, pàg. 3), «una canada de coure ab son *bech* e cobertor» (ACCV 15927, 9-VI-1478, im. 209), «una cantarelleta ab *bech* de aram» (ACCV 17873, 16-VII-1487, pàg. 2), «quatre cantes de coure, los dos de *bech* e l'altre redó e l'altre vell e trencat» (ACCV 19127, 4-V-1502, im. 60), «dos dotzenes de scudelles de *bechs* e huyt scudelles redones» (ARV 1285, 13-VII-1530, pàg. 25), «una canterella de aram de *bech* ab sa cubertora» (ARV 1055, 21-I-1539, pàg. 10), «huna canterella de coure ab son *bech* y cop» (ARV 1299, 17-VI-1544, pàg. 4), «un càneter mijancer de coure ab *bech*» (ARV 1835, 10-VI-1544, pàg. 2).

Els diccionaris diacrònics documenten *bec* 'part prolongada de la boca dels ocells' (cèltic BECCUS) des de la llengua medieval, però no amb el sentit que ara ens ocupa, explicable per extensió metafòrica.² En el DCVB *bec* 'broc d'un recipient, per on s'aboca el líquid que

1. Citem els inventaris procedents de l'ACCV i de l'ARV amb la signatura del protocol, seguida de la data i de la pàgina (pàg.) o el foli (f.) de l'inventari, i en el cas dels digitalitzats, del número d'imatge (im.) del protocol.

2. En occità *bec* també pot tenir el sentit de 'bec de cruche' (DOF). En francès, des de mitjan segle XII, es fa servir *bec* «pour designer un objet pointu dont la forme évoque celle du bec de l'oiseau» (DHLEF).

conté', i en el DECat (I, 741) 'extremitat d'una cosa en forma de bec', en tots dos sense documentació.³

D'altra banda, en l'inventari dels béns del cirurgià Rafael de Mena es troba *bec de grua*, nom d'un instrument de cirurgia antic: «huit ferros de cirurgia per a curar de diversos mals, lo hu dels quals ferros se nomena *bech de grua*» (ACCV 20982, 13-I-1485, im. 23). El DCVB i el DECat (I, 741) l'identifiquen amb una mena de pinces, i el documenten en un manuscrit de cirurgia del segle XVI citat en el DAG (I, 218).⁴

Modernament *bec* ha decaigut en la major part del valencià, substituït pel castellanisme *pico* (cf. PALDC m. 896 «El bec»),⁵ però veiem que era habitual al segle XV i a la primera meitat del XVI, i encara continuava en ús més avant.⁶

Referit, així mateix, al canonet o broc d'un atuell, en els inventaris valencians de l'època es poden trobar també les formes *bequelló* i *brequelló*:⁷ «hun quànter de aram gran ab hun *bequelló*» (ACCV 25943, 3-XII-1517, pàg. 5), «Ítem, una conqua de aram sotil. Ítem, hun cànter de aram ab *brequelló*, vell» (ACCV 11378, 6-IV-1474, im. 248), «hun cànter de coure ab *brequelló* an Ffrancesch Sànchez, per X s. VI» (ARV 2003, 18-I-1484, f. 75r), i, encara, en l'encant dels béns del notari Manuel d'Esparça s'inclouen «dos canelobres, lo hu ab dos *brechs* (...), per VII s. IIII» (id., f. 75v).⁸

3. A pesar de ser prou habitual en els inventaris del segle XV, amb aquest sentit *bec* no es troba tampoc en els textos del CICA ni del CIVAL. En el DDLc *bec* 'broc' es documenta en 1912 i en 1923. Ja el va recollir CARLES ROS (1764: 39-40). Colomina (2021: 112) registra en sant Vicent Ferrer *bec* 'extrem d'una cosa, relativament prim, que sembla un bec d'ocell', en l'expressió *al cap del bec*.

4. En un inventari lleidatà de 1518 llegim «dos tenaces de bec de grua» (BOLÓS, SÀNCHEZ-BOIRA, 2014: 1545).

5. Segons l'ALDC (m. 1450 «El bec»), es conserva al Maestrat, a Tàrbena, i juntament amb *pico*, a Atzeneta del Maestrat, Castelló de la Plana i Ontinyent. A Alcoi es coneix el diminutiu *bequet* «d'un pardal o d'un pitxer» (TORMO COLOMINA, 1989: 166).

6. *Pico* 'bec' es documenta en valencià al segle XVII (CIVAL: dietari d'Aierdi), però encara que *bec* hi havia decaigut al segle XVIII (almenys en valencià central), encara es pot trobar en textos valencians dels segles XVIII, XIX i XX, fins i tot en els populars i costumistes, en usos propis i figurats (cf. MARTÍ, 2017).

7. La forma *brequelló* no es registra en els diccionaris diacrònics.

8. COROMINES (DECat, II, 247) es refereix a l'aplicació antiga del mot *bec* als «brocs o puntes d'un gresol o una llumenera», que documenta al segle XVI.

El DCVB registra *bequelló* «per *bec*» i el documenta en el castellonenc Pascual Tirado.⁹ Igualment, recull *berquelló* ‘broc llarguer per on aboquen el líquid d’una canterella, d’una ampolla o d’altre recipient’, com a valencià, sense documentació, i *brec* ‘broc llarguer, semblant a un bec d’ocell, per on s’aboca a raig prim el contingut d’un cànter, d’una olla, d’una escudella, etc.’ també sense documentació antiga.¹⁰ Aquest darrer, que el DCVB només registra en cat. oriental, el creu procedent probablement de *broc*, amb contaminació de *bec*, i considera *berquelló* una possible variant de *bequelló*, amb contaminació de *broc*.¹¹

Entenem, doncs, la vinculació existent entre totes aquestes formes, i més concretament, cal veure *bequelló* com un derivat de *bec*, i igualment, cal relacionar directament les variants *brequelló* i *brec*, amb *broc* com *broquelló*, la qual deu relacionar-se amb *broc*. Juntament amb aquests formes lèxiques, en els inventaris valencians dels segles XV i XVI es llig *broc*, amb un sentit similar al de *bec*,¹² com es pot comprovar en l’inventari dels béns d’Aldonça, muller del donzell Dalmau Jàfer, on es troba «hun cantarell de aram ab *broch* e cubertor ab sa cadeneta» (ACCV 21868, 22-IX-1459, im. 257), mentre que, poc després, en l’encant d’aquests béns hom es refereix al mateix objecte amb el mot *bec*: «hun cantarellet d’aram ab *bech* molt petit» (id., 18-I-1460, im. 261).

9. El documentem també en la premsa castellonenca de les primeres dècades del segle XX (MARTÍ, 2017). Abans *bequelló* ‘pico de jarro’ es troba en Sanelo (GULSOY, 1964: 82), i MGad inclogué *escudella de bequelló o pico*, en comptes d’*escudella en cremelló o de pico* d’EscLl, i *escudella de pico* del DVE. Sobre la relació entre *bequelló* i *cremelló*, vg. MARTINES (2012: 89-90).

10. Actualment *bequelló* ‘broc d’un recipient’, amb les variants *berquelló* i *broquelló*, es coneix en alguns punts de la Marina (COLOMINA, 1991: 116; TVM, 536); a la Safor *berquelló*, *broquelló* i *barquelló* ‘broc d’una botija’ (Giner, 2016), a la Vall d’Albaida *bequelló*, que «s’usa sobretot per als dels recipients de fang» (DIVA), i a Castelló *bequelló* (GIMENO, 1992: 147).

11. COROMINES (DECat, II, 212), que no registra *bequelló*, *berquelló* ni *brequelló*, apunta la probabilitat que «les formes *brec* i derivats» vinguen d’un antic postverbal de *bregar*.

12. A les dues cites textuals de *broc* procedents d’inventaris del segle XV del DCVB i del DECat (II, 247), podem afegir-ne més d’inventaris valencians de la mateixa època, ex. «un selló de coure per tenir aygua ab son *broch*» (ACCV 9531, 6-V-1438, im. 86), «una paelleta ab *broch*» (ACCV 26112, 26-VIII-1438, im. 189), «dos cànters de coure, la hu ab *broch*» (ARV 2003, 5-I-1484, f. 11v).

Carreta (de minyons, de criatura, per als xics): «unes *carretes* de minyons velles» (ACCV 19148, 27-VI-1445, im. 48), «unes *quarretes* de criatura (...), V [d.]» (ACCV 25344, 17-VI-1450, pàg. 2), «unes *carretes* de criatures» (ACCV 25222, 11-VII-1475, im. 315), «unes *carretes* per als chichs» (ACCV 19131, 30-I-1497, im. 49). En el DCVB *carreta*, en plural, *carretes* ‘caminadors’ (Gandesa), el masculí *carro* ‘caminadors, caixa de fusta amb rodes que serveix per començar a caminar els infants’ (Fraga) i el diminutiu lexicalitzat *carret* ‘espècie de caixa de fusta amb rodetes, dins la qual va un infant petit per aprendre de caminar’ (Fraga, Tamarit, València), tots tres sense documentació. Ni *carro*, ni *carret* ni *carreta* no figuren amb aquest sentit en els altres diccionaris diacrònics, ni en el DIEC.¹³ El DNV registra només el masculí *carret* ‘utensili format per un seient i unes potes amb rodes dins del qual s’introduïx un xiquet perquè aprenga a caminar sense caure’. El mot *carreta* dels inventaris valencians del segle xv, destinat als minyons,¹⁴ a les criatures i als xics, sembla tenir també aquest sentit, la qual cosa en permetria ampliar-ne l’extensió geogràfica i l’antiguitat.

Collitor. En el DCVB *collitor* ‘cistelleta de vímens, de forma troncocònica invertida, amb una ansa de banda a banda’, recollit a Tortosa,¹⁵ i la variant *colletor* ‘paner petitet que s’empra per a collir olives o figures’, a Mallorca, documentat en les *Rondalles* d’Alcover, anomenat també *paner coitor* (*collitor*). No figura en el DIEC ni en el DDLIC, però sí en el DNV (*collitor*), amb el sentit recollit en el DCVB, i també referit a un «recipient on es deposita la seda collida». Al segle XIX registren el mot *collitor* els diccionaris valencians de Pla: *cullitor* o *cistellot* «banasto, cesto» (Martines, 2012: 84), d’EscLl («specie de

13. No es localitzen tampoc en el CICA ni en el CIVAL.

14. Notem l’ús de *minyó* referit a nens petits, com correspon al significat primitiu del mot (cf. DECAt, V, 692-693). El trobem en altres inventaris valencians del segle xv i principis del xvi, encara que actualment no és habitual en aquest dialecte, ex. «calces de dona, d’home e de *minyons*, totes squinçades» (ARV 4406, 31-V-1462, pàg. 5), «tres cortines la una de figures, e les dos de praderia ab *minyons*» (ACCV 19133, 23-VI-1500, im. 141), i encara als segles xvii i xviii (vg. MARTÍ, 2017, s. v. *minyó*).

15. En el *Vocabulari tortosí* d’Arabia (1887) *cullitó* ‘paner de canya, amb quatre ansetes verticals al capdamunt, i més alt que ample’. Forma el derivat *collitorada* ‘contingut d’un collitor ple a vessar’ (BELTRAN, 2010: 230).

cesto») i de MGad (sinònim de *cistell*). Actualment, a Confrides *collitor* o *culletor* ‘cabàs per a sembrar’, a Benimantell (la Marina Baixa) *collitor* ‘cabàs o cistella amb una sola ansa’ (Colomina, 1991: 157).

En el DCVB es considera pres del llatí COLLECTOR RIUM ‘lloc on es cull’. Coromines (DECat, II, 832) afirma que *collitor* fou el resultat de COLLECTOR «en la forma fonètica no analògica», diferenciada de l’analògica *collidor*. Assegura haver sentit a la Ribera d’Ebre el diminutiu *collitoret* ‘cistell alt i estret, quasi cilíndric, que serveix per portar fruita’, encara que no n’aporta cap documentació, però sí de *collitor* amb el sentit de ‘cobrador’ (1405). Aquesta darrera acceptió és la que es troba també en documents medievals inclosos en el CICA i en el CIVAL. Tanmateix, ni els diccionaris diacrònics ni els corpus documentals informatitzats no ofereixen documentació antiga de *collitor* com a receptacle, la trajectòria del qual podem comprovar que, igualment, es remunta a l’època medieval.

En les relacions de béns valencianes consultades es pot documentar *collitor* amb bastant assiduitat des de la primera meitat del segle XIV (1332). El material més habitual és la canya, però també trobem collitors de vímet, de verga, de sarga i de palma: «hun *collitoret* de verga petit e hun altre paneret» (ACCV 25327, 24-X-1448, pàg. 1), «un *collitoret* de sarga vell» (ACCV 25048, 13-X-1450, im. 242), «hun *collitor* de vime» (ACCV 26963, 2-XII-1479, im. 651), «un ventall, un capell de sol, dos cabaçets e un stog o *collitor*, tot de palma, sotils» (2-III-1444). Podia estar *encobertat*: «*collitor* de verga blanch e negre gran *encubertat*» (ARV 2427, 4-XI-1430, f. 344r), o *brescat*: «un *collitor brescat* de verga blanch» (ARV 3199, 15-XI-1434, pàg. 3).

En els inventaris els collitors es presenten sovint juntament amb les cistelles, els cabassos, els paners, les paneres i els tabacs, i, per tant, hem de pensar que s’entenen com a objectes pròxims però diferenciats: «Ítem, invenimus un parell de portadores. Ítem, invenimus dos *collitors* de caynes e dos cabaçets de palma. Ítem, invenimus una cistella de caynes e Ia panera de caynes. Ítem, invenimus un paner de caynes ab ansa» (ARV 16930, 1332, im. 45), «I paner de verga menys de ansa e I *collitoret*» (ARV 1527, 14-III-1355, pàg. 3), «Ítem, dos panerets de vergua. Ítem, dos *collitós*» (ACCV 1445, 17-VII-1377, im. 178), «un *collitor* e un tabach de bime blancs e un *collitoret* petit»

(ACCV 25322, 9-III-1416, im. 50), «Ítem, dos paners de canya. Ítem, un *collitor* de canya» (ACCV 1443, 7-III-1381, im. 37), «hun *collitor* o cistella de canya» (ACCV 25742, 13-IX-1429, f. 218r), «Ítem, sis cistelles, dues paneres, hun *collitoret* e dues paneretes de canya. Ítem, hun *collitoret* de sarga» (ACCV 25746, 12-II-1437, f. 117r).

D'altra banda, comprovem que els collitors podien contenir coses diverses, com objectes de drap, de fil, de fusta, de vidre, metàl·lics: «un *collitoret* de canyes ab una tovallola squinçada e una camisa de dona squinçada, (...) huyt diners» (ACCV 23933, 3-I-1421, pàg. 1), «un *collitoret* squinçat ab alguns pedaços de drap de li e d'estopa» (ACCV 23934, 21-VIII-1427, pàg. 4), «hun *collitoret* de canya ab set madexes de fil de lli cruu» (ACCV 25334, 18-XI-1444, pàg. 13), «Ítem, hun *collitor* ab diverses ferres (...) Ítem, huyt cabacets d'espert (...) Ítem, hun *collitor* chich ab li filat cru e cuyt» (ACCV 25327, 31-X-1448, pàg. 5), «un *collitoret* de canyes ab huyt ampolletes de metre exarops e un got de vidre» (ACCV 16837, 17-II-1444, pàg. 2), «dos mànechs de limes, un *collitoret* ab algunes frasquetes de ferre (...) VIII [d.]» (id., 11-III-1444, pàg. 6), «*collitors* ab certs fusos e altres frasques» (ACCV 13615, 27-V-1448, im.126), «hun *collitoret* ab vidre, tot sotil» (ARV 443, 4-I-1481, pàg. 1), productes vegetals: «hun *collitor* ab unes poques de panses» (ACCV 26040, 3-XI-1428, im. 247), o usar-se per a collir fulla: «dues paneres e hun *collitor* de colir fulla» (ACCV 21752, 21-III-1470, im. 18).¹⁶

Cortinó. Sempre en inventaris de béns de barbers cirurgians, juntament amb la cortina: «en l'obrador qui lo dit deffunt tenia logat (...) en lo qual fahia fahena (...) una cortina qui stà a la porta del dit obrador, la mitat negra e l'altra mitat vert, ab los *cortinons* als caps, semblants de la dita cortina, ab ses bagues e anelles sens pintura alguna, la qual és drap de canemaç picat» (ARV 1539, 24-VII-1439,

16. Encara a principis del segle XX es pot llegir *collitor* en el relat breu d'ambientació popular del valencià RAMON ANDRÉS CABRELLES *Núgol d'estiu*, referit a una panera on es dipositava la fulla de morera per als cucs de seda acabada de collir: «la alegre tropa de fadrines agarrà les paneres, y corrent y botant, se dirigí a la barraca, mentres Visantet y Pepeta, portant el *collitor* ansa per ansa, procuraven que l'ayre no s'emportara el coromull de fulla de la panera (...) S'abocaren els *collitors* en la entrà [de la barraca] y encomençà la faena de llevar els brots a la fulla» (*Almanaque de Las Provincias para el año 1901*, pàg. 196).

f. 100r), «dues barres de ferre e una cortina ab sos *cortinons* de d[r]ap de lenç blanc» (ARV 2242, 29-VII-1440, pàg. 4), i en l'encant: «una cortina ab dos *cortinons* (...), per VIII s.» (12-VIII-1440, pàg. 5), «dos cortines de barber e dos vergues de ferro de tela blava e *cortinons*, tot per vint-sis sous» (ARV 440, 4-VIII-1478, f. 87v), «Ítem, altra cortina per a la porta aparar ab cinch teles fill de Almeria ab cinch listes negres quasi nova. Ítem, hun *cortinó* semblant a la cortina ab una lista negra» (ACCV 19127, 4-V-1502, im. 59). Trobem *cortinó* en el DCVB, amb el sentit de 'cortina que es plega i desplega com el teló d'un teatre',¹⁷ registrat a Bocairent, a través del *Tresor* de Griera. Encara que en els inventaris de més amunt sembla tenir un sentit diferent, associada sempre a les cortines, en els obradors dels barbers. En la lexicografia castellana *cortinón* 'cortina grande que se añade a una puerta para impedir el aire' no es registra fins a Terreros (1786) (NTLLE), i, igualment, en els corpus informatitzats consultats no ho fa fins al segle XVIII (1750) (CDHLE).

Esclavonat, ada: «Ítem, huýt tovalles, quatre scacades e tres *sclavonades* e unes planes. (...) Ítem, unes tovalles scacades de stopa. Ítem, altres tovalles *sclavonades* de stopa» (ACCV 15927, 27-XI-1477, im. 83). En el text representa un tipus de mostra o estampat en unes tovalles, que, com veiem, també poden ser *escacades* 'dibuixades formant un conjunt d'escacs o quadres'. En el DCVB *esclavonar* 'encadenar, unir els esclavons formant cadena', com a mot valencià, sense documentació. Igualment, en el DNV 'unir (esclavons) formant cadena'.¹⁸ Per tant, les tovalles esclavonades devien fer referència a un tipus d'estampat que recordaria els esclavons encadenats. El DECat (III, 522) es limita a registrar el verb *esclavonar*, com a derivat d'*esclavó* 'anella d'una cadena', mot que considera, així mateix, peculiar del valencià,¹⁹ derivat d'*esclau* «per la impossibilitat de separar l'anella de la cadena». El mot *esclavó* referit a l'anella d'una cadena no es documenta en el DECat fins Carles Ros (1764), però amb el sentit de 'peça

17. També en el DDLC, amb una definició similar, documentat en JOSEP CARNER (1918).

18. No figura en el DIEC ni en el DDLC.

19. Coromines recorda que *esclavó* és «comú solament amb el cast. *eslabón*» (ant. *esclavón*) (cf. DCECH, II, 727).

de ferro, semblant a una anella de cadena, que serveix per a pegar cops i treure foc de la pedra foguera', que el DCVB registra també en tortosí, es documenta ja en sant Vicent Ferrer (cf. Colomina, 2021: 366). De fet, aquesta accepció d'*esclavó* és la que trobem habitualment en els inventaris valencians del segle XV consultats, exs. «un foguer per encendre lum ab son *esclavó* e pedrenyera» (ACCV 22160, 9-III-1411, im. 40), «un *sclavó* o fogueret de ferre de encendre lum» (ACCV 16837, 2-III-1444, pàg. 3), «tres *sclavons* ab hun stoig de encendre lum» (ACCV 26938, 8-IX-1451, im. 137), i ja era coneguda al segle XIV: «un *sclavó* ab son stoch per a encendre foch» (ACCV 1445, 17-VII-1377, im. 159).²⁰

Escuma (seda d'escuma): «Primo, vint-huyt madexes de *seda d'escuma* verda, que pesen poch més o menys dotze lliures» (APPV 11373, 5-XI-1468, im. 420), «Ítem, quinze sarges e hun canó de seda d'adducar (...) Ítem, XVIII canons plens de *seda d'escuma* blancha» (ACCV 11376, 26-X-1472, im. 496), «Ítem, deu canons de cadarç, de *seda d'escuma* e de tot capell» (id., im. 497), «quatre madexes de *seda*, les dos blanques *de scuma* e les dues grogues, la una *d'escuma* e l'altra mercadera» (ACCV 26632, 4-I-1482, pàg. 8), «vint-e-tres madexes de *seda* grogua *de escuma*, les quals pesaren cinch liures onze onzes e miga enca[m]arades. Ítem, sis madexes de seda mercadera, les quals pesaren quatre liures e miga encamerades» (ACCV 21006, 20-VI-1503, im. 245), «Ítem, cinch sarges plenes de seda de trames. Ítem, cinch madexes de trames. Ítem, altres cinch madexes de *seda d'escuma* enbolicades en hun drap de lli» (ACCV 11288, 5-VII-1522, pàg. 3). I probablement ja es refereix a un tipus de seda en un inventari del segle XIV, on es fa referència a una *sàvena d'escuma*, després d'un parell de coixins amb flocadura de seda blanca: «Ítem, I parell de coixins blanchs ab flocadura de seda blancha. Ítem, una *sàvena d'escuma*» (ARV 2923, 5 idus maig 1341, pàg. 4).

També *escumeretes de seda, seda escumeretes*: «*scumeretes de seda* de colors, tres lliures, tres onces» (ARV 497, 18-II-1463, pàg. 8),

20. També es coneix en castellà; en terres aragoneses *esclavón* es documenta al segle XIV, probablement amb aquest sentit: «una madexa d'estopa filada e un *esclavon* de fierro» (1360) (ALIAGA, ALMENAR, 2023: 200), i al segle XV 'petit anneau' (POTTIER, 1948-1949: 146).

«hun bolich de *seda scumeretes* de colors» (ARV 497, 9-XII-1462, pàg. 8), o, simplement, *escumeretes*: «*scumeretes* una lliura e una onca crues» (id.).²¹

Juntament amb la *seda d'escuma*, blanca o verda, i de la *seda escumeretes*, en els textos de més amunt s'esmenten altres tipus de seda: la *seda d'adducar*, la *seda de tot capell*,²² la *seda mercadera*, la *seda de trames*,²³ i el *cadars*.

El DCVB i el DCECH (I, 62) no documenten el cat. *adducar* 'seda de qualitat inferior' fins al *Thesaurus puerilis* (1575) d'Onofre Pou.²⁴ El nom s'aplica tant al capoll de seda, com al fil d'aquesta seda i al teixit que se'n fabrica (cf. DNV). Els inventaris valencians permeten documentar-lo ja al segle xv, com hem vist en el text anterior, i en el següent, encara uns anys més antic: «altre plech de seda *adducar* de colors (...) altre plech de seda de cosir de *adducar* de colors (...) altre plech de seda de traucar *adducar* e seda fina (...) altre plech de seda blanca *adducar*» (ARV 497, 9-XII-1462, pàg. 8),²⁵ on veiem que la seda d'*adducar* podia ser de colors o blanca, i en l'encant: «una lliura sis onces de seda d'*adducar*» (id., 18-II-1463, pàg. 9). Tornem a trobar *adducar* a la primera meitat del segle xvi: «una madexa de *ad-ducar*» (ARV 2025, 21-VIII-1508, pàg. 7), «quatre onces de *adducar* torçut» (ACCV 11288, 4-II-1522, pàg. 5), «cinch madexes de seda entre trama e *adducar*» (ACCV 11288, 21-VII-1522, pàg. 3), i amb la

21. En el DCVB *escumera* 'escuma', documentat des de 1494, i registrat en cat. oriental i nord-occidental. Veiem que també era conegut en valencià al segle xv.

22. Cf. «vint e set madexes de seda *de tot capell*» (ACCV 26565, 21-VIII-1462, im. 342), «dotze lliures de seda grogua e verda *de tot capell*» (ACCV 21000, 18-VI-1479, im. 29). Amb un sentit diferent, es feia servir l'expressió *de tot seda*, la qual indica que la composició és totalment de seda, exs. «cinch scaigs *de tot seda* crua de colors que tiren mija alna» (ARV 497, 9-XII-1462, pàg. 5), «una camissa *de tot seda*» (ACCV 25222, 11-VII-1475, im. 316), «dos draps de cap, lo hu *de tot seda* e l'altre de cotó e seda» (ACCV 21511, 4-VII-1475, im. 90).

23. Anomenada també *seda de trama* (ACCV 11288, 21-VII-1522, pàg. 3). Ni aquesta, ni la *seda de tot capell* ni la *seda mercadera* no figuren en el DCVB ni en el DECAt.

24. Sobre el possible origen d'aquest mot, vg. CORRIENTE (2003: 98). COROMINES (DCECH, I, 61) el considera d'origen incert, però creu que arribà, tant al català com al castellà, des de l'hispanoàrab.

25. En aquest inventari també es documenta la *seda d'obrador de colors* i la *seda fina de colors*.

variant dissimilada *abducuar*: «set madexes de seda, les sis de *abducuar* e l'altra de seda fina blanca» (ACCV 21664, 3-VII-1523, im. 188), mentre que *alducuar* no es documenta fins al segle XVII (cf. DCVB, CI-VAL).²⁶ En cast. *aldúcar* (1527) i *adúcar* (1680) (DCECH).

En el DCVB *l'escuma* «el capell o ametló de seda de millor classe, la flor dels capells» (València), sense documentació. No figura amb aquest sentit en el DECat, en el DA_g, en el VLCM ni en el DIEC, però el recull el DNV: *escuma* 'capoll de seda de la millor qualitat'. En el DVE *escuma* 'capullo de seda de un solo gusano'.

El mot *escuma*, segons Coromines (DECat, III, 565), alteració del llatí *SPŪMA*, deguda totalment o en part a la influència del germànic *SKŪMS*, es refereix primerament a l'escumeig de l'aigua o d'altres líquids, i partir d'aquest, i ja des d'antic, es formen altres sentits valoratius, «relatius sobretot a la idea de brutícia, sutzura, impuresa», però també amb el sentit melioratiu de 'la part més escollida'. I a partir d'aquest valor deu aplicar-se al capoll de seda de millor classe.

Un document de Vila-real de 1772 diferencia tres classes de capells, destinats a tres tipus diferents de seda: «escuma pura, para la seda fina; los paches o capullos blandos, para la seda que vulgarmente se llama retriado, y el alducuar para la seda de este nombre y clase» (Bataller, Narbon, 2005: 232). I en el sàinet d'Antoni Roig i Civera *El tonto del panerot* (1879, pàgs. 32-33) es distingeixen l'escuma i altres tipus de capells: «VISENT: -Ves dalt. / Baixa el capell y els cabasos / y anem colcant-lo a part. / (...) Yo te llevaré els *cadarsos*. / (...) QUICO: -(...) Ya tenim así els cabasos. / VISENT: -Anem pelant-lo y triant. / Este cabàs pa l'*ascuma*, / est-atre pa l'*alducuar*, / en este posa el *verdet*; / así en est-atre, el *melat*; / el *blanc* separa'l a banda, / si no queda atre cabàs, / y el *moll* tira-lo».

Moro: «Ítem, los béns que trobí en la cuyna són *ut sequenti-ve*. Primo, huna caldera de hun cànter. Ítem, hun calderonet chich. Ítem, dos treudes de ferro, les unes chiques, les altres grans. Ítem, dos paelles velles. Ítem, hun *moro* sense cubertora, la qual està pengada en la paret. Ítem, huns alambins. Ítem, quatre olles trenquades» (ACCV

26. La forma *alducuar* és la recollida en el DNV. El DCVB la registra a València i Beniarrés, i el TVM a la Vall d'Albaida.

17862, 5-XI-1472, pàg. 4), i en diminutiu, *moret*: «dos *morets* de ferro y un badil per a la cuyna» (ACCV 22297, 2-VI-1546, pàg. 22). Deu referir-se al *moret* o *moro del foc* ‘capfoguer’ (DCVB). Griera (1933: 252) recollia *morets* ‘els ferros que serveixen per a aguantar la llenya del foc’ a Mallorca i Vinaròs.

Paló: «hun cernedor e hun *paló* d'enfornar per a al forn» (20369, 24-IX-1471, im. 132). En el DCVB *paló* ‘pala petita i estreta que els fornars usen per a remenar el pa mig cuit i per a desenfornar-lo’, en català central i nord-occidental, i ‘pala relativament petita que els agricultors empren per a fer clots a terra i sembrar-hi la llavor de blat de moro, llegums, etc.’ (Ripoll, Pobla de Lillet, Plana de Vic),²⁷ sense documentació.²⁸ Segons el DE, mot derivat de *pala*. L’inventari de més amunt permet ampliar-ne l’extensió geogràfica al valencià,²⁹ així com l’antiguitat.

Pedrenyo: «un *pedrenyo* o sancerro» (ACCV 77, 31-XII-1411, im. 77), entre els béns del cabanyer Domènec Vilar, que posseïa «cinch centes cinquanta cabeces, entre ovelles, borregos e borregues» (im. 78); «Ítem, tres squelles. Ítem, hun *pedrenyo*» (ACCV 24540, 27-VII-1436, im. 213), en la relació dels béns del pastor de València Martí Gil, diferenciat de les esquelles, que s’inventarien en l’article precedent.

En el DCVB *pedrenyo* ‘atuell que serveix per a escalfar els peus del qui està al llit’ (Benassal), sense documentació.³⁰ Coromines (DE-Cat, VI, 365) pensa que aquest *pedrenyo* citat en el DCVB seria, en realitat, una pedra grossa, que, una vegada calfada a la llar, es posaria al llit, i recorda que l’àrea d’aquest mot, per a ‘mineral, massa de pedra’, «entra Aragó endins», i finalment creu que la forma de Benassal

27. Sentits registrats també en el DIEC, i el primer també en el DNV. JORDÀ (2015: 247), així mateix, registra aquests dos sentits de *paló*, als quals afegeix el de ‘barrot de fusta d’una barana de carró’ i l’expressió *fer-ne un paló* ‘enriquir-se’.

28. En el DAg (VI, 20) *paló* ‘pala petita que usen als fornars pels objectes petits que couen’ i ‘eina per a sembrar llegums’, també sense documentació. Mot no registrat en el DECat ni en el VLCM, com tampoc en el CICA, i en el CIVAL només en el *Diccionari ortogràfic* (2006).

29. No és l’únic testimoni d’aquest mot en valencià. Encara que amb un sentit diferent, i en dates molt més recents, segons l’ALPI, a Rafelbunyol s’usa *paló* per al cast. *aguijada* (GARCIA PERALES, 2001: 2354).

30. En MGad *estar dur com un pedrenyo* ‘estar dur com un pedernal o muy duro’.

seria un «aragonesisme o mossarabisme», que relaciona amb el català *pedreny* ‘massa o conjunt de pedres’, derivat de *pedra*.

Ni el DECat ni el DCVB, però, no diuen res sobre l’extensió del mot a altres indrets valencians, ni sobre el seu ús com a campana o esquella del bestiar. Podem comprovar ara que el substantiu *pedrenyo*, amb aquest sentit, apareix en inventaris valencians de la primera meitat del segle XV, on, en efecte, segurament és un aragonesisme. Precisament la ramaderia és una de les principals i més primerenques vies d’entrada d’aragonesismes i de castellanismes en català, i més en concret en el català del País Valencià,³¹ a causa de les estretes relacions econòmiques i comercials en aquest àmbit entre les terres aragoneses i valencianes. En relació amb això, en el primer inventari citat, juntament amb *pedrenyo*, es llig el castellanisme *sancerro* (cast. *cencerro*), el qual el DCVB documenta en el *Tirant lo Blanc* i en la *Brama dels llauradors*, i que ja veiem en un inventari valencià de finals del segle XIV: «I^a barceta ab ferres de darts, *cencerros* e altres fraixques de ferro de pocha valor» (ACCV 27264, 11-I-1395, im. 6).

En aragonès *pedreño*, referit a esquelles, es registra actualment a les comarques de Terol.³² Andolz (2004: 327) assenyala l’ús de *pedreño* ‘esquilón abombado que se ponía al borrego cuando iba a extremar’ a Terol, i, sense localitzar, però també aragonès, amb el sentit de ‘banco de piedra’.³³ Segons l’ALEANR (IV, 550), *pedreño* és la forma majoritària a la província de Terol per al ‘cencerro boquiangosto’ (IV, m. 500) (usat també al Racó d’Ademús i a Bejís)³⁴ i per al ‘cencerro boquiangosto de tamaño pequeño’ (m. 551). A més a més, a la Iglesuela del Cid, Visiedo i Arañuel el *pedreño* és el ‘cen-

31. VENY (1991: 110) cita el comerç ramader i el pastoreig com una circumstància que afavorí la penetració de veus aragoneses en valència. CASANOVA (2011: 220-221) es refereix als aragonesismes i als castellanismes entrats al segle XV en valència amb la col·laboració de l’aragonès.

32. En castellà, encara que no figura en els diccionaris de la RAE, en el seu *Fichero general* es registra l’adjectiu *pedreño*, *ña* ‘pétreo’, documentat a mitjan segle XIII en el *Lapidario* d’Àlfons X («pedrenna») (cf. CORDE). GARCÍA DE DIEGO (1954: 903) considera que l’arag. *petreño* ‘asiento de piedra’, el cast. *pedreño* ‘de piedra’ i el cat. *pedreny* ‘molleja de las aves’ tenen l’origen en el llatí *PETRĪNEUS ‘de piedra’.

33. Amb la variant *petreño* ‘asiento de piedra en la fachada de la casa, al lado de la puerta’ (Vall de Bielsa).

34. Sobre el Racó d’Ademús, vg. també GARGALLO (1987: 585).

cerro boquiancho' (m. 548, 549), i a Tronchón el 'cencerro grande de las vacas' (m. 552). Vilar Pacheco (2008: 153) recull *pedreño* 'cencerro boquiangosto pequeño similar al truco' a la serra d'Albarasí, i a la part oriental de la serra 'cencerro grande entre *picote y esquila*'. Garcés Gómez (1988: 436) el considera un derivat de *pedra* amb el sufix *-eño* (< ĨGNUS, utilitzat per a designacions de matèria o metafòriques), tal vegada pel soroll especial de l'esquella o pel nom de la matèria amb què es feia. L'únic testimoni medieval que trobem d'aquest mot en terres aragoneses el llegim en Sesma, Líbano (1982: 282), que recullen *pedrenyo* 'pedreño, utensilio que sirve para calentar los pies del que està en la cama' en documentació del segle xv procedent de Daroca. La presència de *pedrenyo*, referit a un tipus de campana del ramat, en inventaris valencians del segle xv sembla indicar que, si, en efecte, és un aragonesisme, ja devia ser conegut per aquell temps en terres aragoneses, com ho era també en valencià.³⁵

Picamola: «un cabaç de ferramentes en què ha quatre forrellats, dos *piquamoles*, un martell de calafat, un cencerro, tres rahors nous sens mànechs, unes tenalles de tallar fil de ferro, una telola de ballesta ab son clauer e molts altres troços de ferro» (ACCV 26112, 25-VIII-1438, im. 186), «un martell ab una *picamola* (...), per I sou VI» (ARV 2242, 12-VIII-1440, pàg. 4). En el DCVB *picamola* 'eina que usen els moliners per a picar les moles' (Conca de Tremp), sense documentació,³⁶ procedent del DAç. Veiem que el mot era ja conegut en valencià a la primera meitat del segle xv, però no deu tenir el sentit registrat en el DAç i en el DCVB. No apareix en la relació dels béns d'un moliner sinó de dos barbers, i, per tant, més aviat deu fer referència a un altre tipus de mola, probablement relacionada amb aquest ofici, com la mola d'afilar eines de tall. De fet, en el primer inventari es fa referència a «una pedra de aygua de esmolar», a «una mola ab son bastiment», a

35. Encara modernament, l'ALPI recollia *pedrenyo* a la localitat valenciana de Casinos, si bé com un mot més aviat antiquat («do llevaban carneros y cabras») (GARCIA PERALES, 2001: 2123). Ja dins les comarques valencianes castellanoparlants, en aquest mateix atles es recull *pedreño* (m. 571a «Cencerro del buey [zumba]») a Ademús i al Castell de Vilamalefa.

36. COROMINES (DECat, VI, 527) es limita a recollir *picamola* entre els composts de *picar*. No figura en el DIEC, en el DNV ni en el DDLC, com tampoc en el CICA ni en el CIVAL.

«una moleta chiqua» i a «un bací de esmolar» (id., im. 184), que estan en l'obrador del barber.

Sembradora: «un altre cabaç o *sebradora* de palma ab un quartó de fresols poch més o menys» (ACCV 23934, 21-VIII-1427, pàg. 4), «Ítem, dos cabaços d'espert grans oldans. Ítem, una *sebradora* d'espert» (ACCV 21002, 1-IV-1471, im. 116). Veiem que podia ser d'espert o de palma. En la segona cita reportada la *sebradora* és inventariada a continuació del cabàs, respecte al qual segurament era vista com un objecte diferenciat, encara que pròxim, ja que en la primera cita sembla que l'escrivà dubta entre el cabàs o la sembradora. Segurament es tractava d'una mena de cabàs o senalla usada específicament per a sembrar.

En el DCVB *sebradora* 'senalla petita on el sembrador porta la llavor que ha de tirar en sembrar a eixam' i 'màquina per a sembrar', ambdues accepcions sense documentació. En el DDLC *sebradora* 'cabàs petit i amb anses que s'utilitza per a sembrar', documentat en Pascual Tirado.³⁷ El DECAt (VIII, 768) es limita a recollir el mot entre els derivats de *sebrar*. El DIEC i el DNV registren el mot només referit a una màquina agrícola, que no és el sentit dels nostres inventaris. A Benafigos la *sebradora* és un «cabàs de palma de boca més gran que base», amb una ansa gran «de costat a costat de la vora», la qual és usada «per transportar la llavor en la sembra de llegums» (Gregori, 1987: 45).

3. PRIMERES DOCUMENTACIONS

clavicímbol: «un instrument (...) fet a manera de *clavisímbol*, a mossén Cavaller, XXXX sous» (ACCV 25044, 12-I-1444, im. 248). Els diccionaris diacrònics no el documenten fins al segle XIX. En el

37. En el CIVAl es documenta *sebradora* en la narració *De romeria* de Salvador Guinot (1930), on apareix usada per a presentar una figues com a obsequi: «I cuan ha baixat en esta *sebraora* plena (i són les primeres figues flors que collim enguany) l'ha omplida de pàmpols i li ha posat la canyeta de banda a banda pa que no s'esclafen i m'ha dit: "Vesi ans d'anar a la plassa, porta-li este present al sinyó Romaldo"».

DCVB *clavicímbol* (Verdaguer),³⁸ i *clavicèmbal* ‘instrument musical de cordes i teclat, de caixa triangular, precursor del piano’, no documentat. En el DECat (II, 748) *clavicèmbal*, *clavicèmbalo* (1868), *clavicímbol* (1803).³⁹

En el DCVB *clavicèmbal* es considera pres de l’italià *clavicembalo*, i no es pronuncia sobre l’origen de *clavicímbol*. El DE es refereix a *clavicímbol* com a «variant de *clavicèmbal*», el qual procediria de l’it. *clavicembalo*. Per la seua part, Coromines (DECat) no diu res sobre un hipotètic origen italià del mot, que situa entre els composts de *clau*. Així mateix, el DCECH (III, 725) situa el castellà *clavicímbalo*, *clavecímbalo*, *clavicímbano* en l’entrada *llave* (CLAVIS), en l’apartat dels mots composts. El DEEH explica el cast. *clavicímbalo* (1678) com a compost de *clave* i *címbalo* (del llatí CYMBĀLUM), mentre que *clavicímbano* i *clavecímbano* procedirien de *clavicímbalo*. El DRAE considera també el cast. *clavicímbalo* compost de *clave* y *címbalo*, però creu que *clavicémbalo* procediria de l’italià *clavicembalo*. Per la seua part, el DUE es refereix al cast. *clavicémbalo* com un italianisme, i en les entrades *clavicímbalo* i *clavicímbano* remet a *clavicémbalo*.⁴⁰ En francès antic es coneixia també aquest mot, sota la forma *clavycimbale* (1447),⁴¹ el qual, segons el DHLF, el DELF i el DEHF, procediria del llatí medieval CLAVICYMBALUM, compost de CLAVIS ‘clau’ i de CYMBĀLUM ‘címbal’. En italià els diccionaris diacrònics i etimològics no documenten *clavicembalo* fins al segle XVI: 1533 (NDM), 1548 (DELI), Doni (GDLI), i el consideren un cultisme, compost del llatí CLAVIS i CYMBALUM (NDM), o del llatí CLAVIS i l’italià *cembalo* (DELI, GDLI).

Tenint en compte que en català, com en francès, el mot es documenta a mitjan segle XV,⁴² abans, per tant, que les primeres dades oferir-

38. Igualment en el DAg (II, 186).

39. TRAMOYERES (1889: 80) cita un capítol de les ordenances del gremi de fusters de València de 1482, on apareixen el *címbol* i el *clavicímbol*: «mestres de orgues e de *címbol* e *clavicímbol* e monacort».

40. En el CORDE *clavecímbano* es documenta en 1535-1557, *clavicímbano* en 1613, *clavicémbalo* en 1696, *clavicímbalo* en 1886 i *clavecímbalo* en 1924.

41. Segons el DHLF, aquest fr. *clavycimbale* desaparegué ràpidament.

42. En un inventari aragonés de 1469 també es llegeix el mot *clavicímbalo* (POTTIER, 1948-49: 130), el qual, per tant, també devia ser conegut en aquesta varietat lingüística al segle XV.

des en els diccionaris diacrònics per a l'italià, en principi, no es pot descartar una solució diferent d'un manlleu d'aquesta llengua, com ocorre amb *címbol* (instrument músic) (del llatí *CYMBĀLUM*), documentat també a la primera meitat del segle XV (1437).⁴³

Taibola: «una *taybola* de furó» (ACCV 23933, 8-II-1421, pàg. 4), «una *tayboleta* de mustela (...), per IIII diners» (ACCV 26942, 28-VI-1454, im. 218), «una *taybola* de fures ab una cadeneta e dos cascavells» (ARV 1845, 11-XII-1479, f. 167v), com una mena de caixeta o receptacle per a la fura, el furó i la mostela. En el DCVB es registra el substantiu *taibola* 'capsa estreta, rodonenca, de fusta o de suro, on els caçadors porten la fura', com a valencià, sense documentació. En el DA_g (VIII, 11) *taivola* 'caixa o gàbia d'espart per tenir les fures' (Alacant), també sense testimonis documentals. Coromines (DECat, IV, 250; VIII, 212) no n'aporta documentació literària fins al castellanenc Pascual Tirado, i abans el registra en els diccionaris de Ros (1764), Sanelo, Lamarca i Escrig.⁴⁴ Estima que el val. *taibola* 'caixeta o bossot on els caçadors porten la fura' seria una alteració de *gaibola* id., mot que considera d'origen mossàrab, procedent del llatí *CAVEOLA* 'gabietta',⁴⁵ per influència dels arabismes *tabaila* 'safata' i *taifor* 'plat fondo, escudella'.⁴⁶ Creu que cal partir de *gaibola* perquè «és el mot més antic en el país, i el d'origen més net».⁴⁷ Amb tot, no el documenta fins

43. Sobre l'origen del cat. *címbol*, vg. el DECat (II, 700-703). Com diu COROMINES (DECat, VII, 736), «davant *-lla e sol tornar-se o*» (*sègol* < *SECALE*, *escàndol* < *escàndel*). És la forma que es troba habitualment en català antic. Als dos exemples del segle XV de *címbol* citats en el DCVB i en el DECat, podem afegir-ne dos més procedents d'inventari valencians: «un coffrenet ab marquets, e lo joch per a un *símbol*, e vidres per a vidrieres» (ACCV 25044, 15-XII-1444, im. 216), «cinch papers de cordes de *címbol* d'acer» (ARV 2005, 31-I-1488, f. 85v), als quals cal sumar els inclosos en el CIVAL, de la darrera dècada del quatrecent. Com diu COROMINES (DECat), la forma *címbol* no s'extingí al segle XV, sinó que continua en textos posteriors, fins a l'actualitat, i recorda que el *cimbolet* «és una campana que anuncia que "hi ha novena" a Borriana», i Uríos (*Buris-Ana*, 4, 1956, pàg. 13) diu que el *cimbolet* de Borriana «llama a los fieles a la santa misa», i sona també quan «alcan a Déu».

44. No compta tampoc amb documentació antiga en el CICA ni en el CIVAL.

45. No el registra el DIEC ni el DDLIC, però sí el DNV: *taibola* 'caixa estreta i redona, de fusta o de suro, on els caçadors porten el furó'.

46. Per la seua part, CORRIENTE (DA, 448-449) descarta que el català *taibola* es dega a la influència de *tabaila* i *taifor*, «semànticament alejados», i creu més probable una contaminació de l'andalusí *ta(y)bút* 'arca; ataúd'.

47. En valencià es presenta «en formes una mica alterades»: *gaixbola*, *garibola*,

l'escriptor murcià del segle XVII Polo de Medina (ed. 1664), i ara podem comprovar que *taibola* ja era conegut en valencià a les primeres dècades del segle XV, i es repeteix en més d'un inventari d'aquesta centúria.

Torrat: «Ítem, dues gerretes chiques buydes de roba cascuna per a olli. Ítem, dues caixetes sotils per a tenir *torrats*» (ACV 19128, 11-V-1485, im. 59), en l'inventari dels béns del llaurador de València Miquel Llop, i en l'encant dels mateixos béns: «dues caixetes chiques per a tenir lo *torrat*, per cinch sous» (id., 7-VI-1485, im. 75), substantivat.

En el DCVB *torrat* 'cigró torrat' (1893), com a valencià. Igualment, en el DIEC, en el DDLC i en el DNV ('cigrons torrats'). En el DECat (VIII, 622) s'amplia a fruites seques, com les avellanes: *torrat*, «a les fires i festes locals valencianes, és el nom de les avellanes etc., que expenen parades i venedors ambulants». El substantiu *torrat* es troba també en un poema de Pere Jacint Morlà (segle XVII): «Lo secretari en té culpa / puix que poguera a meinyes costa / dar *torrat* y cañamons, / y repartir-ne en l'ora» (Ferrando Francés, 1983: 1002). Veiem que al segle XV ja era conegut l'ús substantivat de *torrat*, referit a un tipus d'aliment que es guardava en *caixetes*, possiblement els cigrons torrats, o potser referit també a altres fruites seques com les ametles torrades o la dacsca.⁴⁸ Pocs anys abans, entre els béns del ciutadà de València Jofré Martorell hi havia «ametles torrades e ciurons torrats» dins «pots e olles (...) de vidre» (ACCV 20906, 2-I-1462, im. 7).

Vió, vionet. Es troba sobretot en inventaris de la primera meitat del segle XVI, però ja es documenta al darrer quart del XV: «hun davantal de lit ab hun *vionet* blau per mig» (ACCV 17870, 18-XII-1486, pàg. 2), «hun davantalet de lit ab listons e ab *vions*» (ACCV 17874, 30-VII-1488, pàg. 4), «un ffrontal ab *vions* blaus» (ACCV 21003, 23-VII-1498, im. 247).

En el DECat (IX, 264) *vió* 'llesteta d'un teixit', documentat en una cançó bandoleresca del *Romancerillo* de Milà i Fontanals, que data a mitjan segle XVIII, en el Baró de Maldà, i en autors posteriors. El con-

garigola, tiribola, kažbóla, que Coromines recull actualment en punts del valencià meridional, sense cap documentació històrica.

48. A Miramar (la Safor) *torrats* es refereix al gra de dacsca torrat (TVM, 453).

sidera derivat de *via* (llatí *VIA*). Igualment, en el DCVB *vió* 'llista o via, especialment cadascuna de les ratlles d'ordit estretes i poc espaiades', sense documentació, i en plural, *vions* 'teixit amb llistes longitudinals molt estretes',⁴⁹ en la mateixa cançó.⁵⁰

Es podien posar en diferents peces de roba, si bé sobretot trobem els vions en cortinatges, davantllits o davantals de llit, i pavellons o papallons, ex. «hun papalló de filet ab *vions* blaus» (ARV 260, 8-IX-1523, f. 575v), «un cortinatge ab *vions* grogs» (ARV 10105, 21-II-1537, pàg. 11), «un davantllit de filet ab *vions* de seda blanca» (ARV 1299, 17-VI-1544, pàg. 23). Però també en altres robes, ex. «un bancal de la taula de *vions*» (ARV 1353, 24-III-1519, pàg. 3), «hun cubertor de retaule ab *vions* blancs» (ACCV 21664, 3-VII-1523, im. 187), «huna casulla de cotonina grossa ab creu de grana ab *vions* blancs e negres» (ARV 260, 8-IX-1523, f. 568r), «hun davantaltar e una tovallola de dosempua ab *vions* de seda» (ARV 1622, 4-VI-1535, pàg. 4), «altra camisa de dona de linet, (...) obrades les mànegues de *vions* de seda negra» (ARV 1625, 20-XI-1538, pàg. 6), «dos flaçades, la una blanca, usada, e la altra blanca ab *vions*» (ARV 3090, 8-II-1544, f. 101r).

D'altra banda, els vions podien ser de diferents colors i teixits, i no sempre del mateix teixit que la peça en la qual se situaven, ex. «una gonella verda de drap ab dos *vions* de vellut» (ARV 2277, 21-VI-1530, pàg. 2), «un davantllit de filet ab *vions* de seda blanca» (ARV 1299, 17-VI-1544, pàg. 23).

Des d'un punt de vista sintàctic, com hem vist en els exemples anteriors, generalment el nom *vió*, usat sobretot en plural, *vions*, va introduït habitualment amb la preposició *ab*, però també admet la preposició *de*.

En els inventaris de la primera meitat del segle XVI també és molt habitual la variant *vivó*, pl. *vivons*, que, de fet, ja documentem al dar-

49. Segons PONS (1916: 162), *vió* 'en l'ornamentació dels teixits, cada una de les llistes d'ordit estretes i poc espaiades' i *vions* 'nom genèric del teixit amb llistes longitudinals molt estretes'. En el DIEC 'llista o via, especialment llista d'ordit, estreta i poc espaiada', i en pl. 'teixit amb llistes longitudinals molt estretes', en el DNV 'llista d'ordit estreta i poc espaiada', i pl. 'teixit amb llistes longitudinals molt estretes'.

50. En el DE *vió* 'via o llista; llista d'un teixit; teixit amb llistes molt estretes', es situa al segle XVII, però no se n'aporta documentació.

rer quart del xv.⁵¹ En l'inventari dels béns de Iolant Aguilar, muller de Francí Aguilar, es troba «un cortinatge de tela ab *vions* blaus, gran» (ACCV 13829, 26-IV-1530, pàg. 9), mentre que en l'encant, en referir-se al mateix objecte, es fa servir la forma *vivons*: «un cortinatge ab *vivons* blaus» (id., 30-IV-1530, pàg. 7). Per tant, entenem que no és un mot diferent sinó una variant formal de *vions*, amb una consonant labial antihiàtica⁵² (cf. *roina* > *rovina*, *poal* > *poval*).⁵³

El DCVB i el DECat (IX, 264) recullen la variant *viró*, però no *vivó* (*vivons*). En el DCVB es registra *viró* 'vió', documentat en Verdguer i en el *Romancerillo* de Milà, a l'Empordà i a la Plana de Vic, i es considera una «deformació de *vió* per analogia de mots com *vira*⁵⁴ o *virat*». ⁵⁵ Coromines (DECat, IX, 264), que documenta aquesta variant de *vió* també en Milà i Fontanals, la veu com una «forma alterada, (...) per influència de *gira* / *girar* = *virar*, o potser de la *vira* de la sabata».

Vegem més exemples de la variant *vivó*, *vivons*: «Ítem, una peça per ha hun cortinatge que tira cinquanta-e-sis alnes ab lista blanca teixida ab *vivó* blau per mig e per a davantlit. Ítem, altra peça per ha un cortinatge

51. Com és sabut, sovint la «n» i la «u» paleogràfiques es confonen, però en aquells manuscrits que les mantenen ben diferenciades podem llegir una «u» («viuons»).

52. Probablement afavorida per la dilació de la consonant labial inicial.

53. Cf. PALDC, m. 219 «La *galleda*», m. 636 «Tractament de la -s- intervocàlica de *resina*».

54. *Vira* 'sageta prima i aguda', mot d'origen incert, que, segons el DECat (IX, 298), podria procedir del llatí vulgar **VĒRIA*, variant del clàssic *VĒRŪA*, pl. de *VĒRU* 'dard'. El mot pot aplicar-se també a una 'tira per reforç del calçat', així com a una 'llista o barra de distint color que es posa a certes peces de vestir', totes sense documentació en els diccionaris diacrònics. En l'inventari dels béns del sabater Jacme Tomàs documentem unes *sabates de vira*: «Ítem, quaranta sis parells de cabates de dona de *vira* negres y grogues e dos parells de gingolades (...) Ítem, onze parells de cabates de *vira* de fadrines de dotze puntets fins en tres punts de diverses colors» (ARV 1873, 27-VI-1508, pàg. 2).

55. Derivat de *vira* es coneix el verb *virar* 'posar vires a la sabata' i l'adjectiu *virat* 'que té una vira entom', 'que té vires de color diferent' (DECat, IX, 299-300). En els inventaris consultats trobem *virat*, *ada* referit a unes mànegues, a un *escajonet* (derivat diminutiu d'*escaig*) de drap, al mantí d'una daga i a l'esquena d'una somera: «hun altre escajonet de drap vert tot *virat* de qualsque dos palms» (ARV 1539, 24-VII-1439, f. 114r), «una somera ab lo cap negre e la squena *virada*» (ACCV 23279, 22-XI-1443, im. 248), «un parell de mànegues de camisa obrades *virades* de grana grans per cosir» (ARV 851, 29-VIII-1508, im. 213), «un-altra daga ab pom y cruera daurats ab bayna de curo negre ab lo mantí *virat* de os e ferro daurat» (ACCV 11730, 7-III-1516, im. 21).

e per a hun davantlit que tira altres cinquanta-e-sis alnes ab lista blanca teixida ab lo *vivó* pus ample» (ACCV 19126, 5-XII-1482, im. 149), «hun manil vell ab huns *vivons*» (ARV 333, 8-X-1511, im. 162), «unes tovalles ab *vivons* blaus grosos» (ARV 617, 2-XII-1517, pàg. 3). I en diminutiu, *vivonet*: «hun cortinatge ab quatre cortines de dos en pua ab quatre *vivonets* de fil blanch» (ARV 609, 9-II-1506, im. 54), «hun papalló de bres de lí ab *vivonets* blanchs» (ARV 2025, 7-VIII-1508, pàg. 3).

Encara que els diccionaris defineixen els vions com a llistes, en els inventaris els *vions* o *vivons* i les *l·listes* són enumerats com a ornaments diferents: «altra camissa de fill y seda ab *l·listes* blanques e tres *vivonets* negres ab cabeset de argent» (ACCV 10734, 21-X-1523, pàg. 27), «Ítem, hun davantllit ab huns *vionets* blaus usats. Ítem, dos coxineres ab huns cordonets negres velles e una altra coxinera ab una *listeta* molt vella» (ACCV 11294, 2-IX-1530, pàg. 12), «tres davantals de altar de filet grossets vells e sotils, lo hu ab *vions* blanchs, l'altre ab *l·listes* grogues, l'altre ab *l·listes* de groch y negre» (ACCV 13839, 31-VII-1539, pàgs. 4, 7-8). I en un pavelló amb llistes es troba un *vivó* enmig de les llistes: «hun papalló de lli ab llistes negres chich ab hun *vivó* enmig de les llistes, ab son devantal e manteta» (ARV 2025, 21-VIII-1508, pàgs. 5-6).

De *vió* deriva l'adjectiu *vionat*, que documentem, així mateix, al segle XVI,⁵⁶ amb les variants *vivonat* i *vironat*.⁵⁷ «hun davantlit *vionat*» (ACCV 13832, 17-XI-1533, pàg. 7), «hun davantlit *vionat* ab vionets blaus» (ACCV 1647, 7-IV-1546, pàg. 4), «hun manilet de cobripost per al forn, *vironat*» (ACCV 23026, 15-I-1504, im. 83), «hun davantal de lit *vivonat* de blanch» (ARV 1828, 18-VIII-1523, pàg. 4), diferenciat de *franjat*: «Ítem, un cortinatge de lens cruet *vionat* de llit gran ab franja de fil blanc ab quatre pessés e ses tovalloles. Ítem, altre cortinatge de lens de casa franjat de fil de llit chic» (ACCV 13839, 1-VIII-1539, pàg. 4).

56. Els diccionaris diacrònics i etimològics no documenten *vionat* fins a Verdager (DCVB; DECat, IX, 264; DAg, VIII, 252; DE). El DIEC i el DNV no registren l'adj. *vionat*, però sí el verb *vionar* 'fer vions (especialment a un teixit)', el qual no es troba en el DCVB, en el DECat ni en el DAg, i que no documentem tampoc en els inventaris consultats. En el DDL *vionar* 'fer vions (a un teixit)' es documenta en 1939.

57. Aquestes dues variants no són registrades en els diccionaris diacrònics. Cal posar-les en relació amb les formes *vivó* i *viró*, respectivament.

Juntament amb *vionat*, es troba l'adj. *viat*, que el DECat (IX, 264) ja documenta al segle XIII, i que devia funcionar, almenys en alguns casos, com a sinònim de *vionat*, com el veiem en la relació de béns de Pere Garcia: en l'inventari figura «hun davantlit *vionat* ab vionets blaus» (ACCV 1647, 7-IV-1546, pàg. 4), i en l'encant el mateix objecte porta l'adj. *viat*: «hun davantlit *viat* de blau» (id., 9-IV-1546, pàg. 4).

En relació amb *vió*, en un altre inventari del segle XVI veiem un cortinatge *viat* amb vions: «hun cortinache *viat ab vions* de fil blanch ab totes ses tovalloles» (ARV 1622, 4-VI-1535, pàg. 4).

Igual que els vions i les llistes eren diferents, en l'inventari dels béns de Joan de Penyafiel hom diferencia les camises *viades* de les *llistades*: «quatre camises de dona, les dos *viades*, les dos *llistades*» (ARV 2276, 10-XII-1524, pàg. 3).

L'adjectiu *viat* deriva del nom *via*, referit a ratlles o franges en les teles i cuirs, el qual documentem també amb aquest sentit en els inventaris valencians des de la primera meitat del segle XV, ex. «un mantellet de seda blanca ab dues *vies* de savastre» (ACCV 26121, 17-V-1421, 41), «una eztorra de junch per a paret mijancera (...) ab *vies* e pichs negres» (ACCV 6480, 26-X-1464, im. 40), «hun cuyro de paret ab *vies* de orypell» (ARV 1220, 11-VI-1539, pàg. 3).

Així, doncs, convé vincular els parells *via* - *viat*, *vira* - *virat*, *vió* - *vionat*, *viró* - *vironat* i *vivó* - *vivonat*, amb formes i sentits relacionats, tots els quals, com hem vist, conviuen en els inventaris valencians del segle XV i primera meitat del XVI.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- ALEANR: ALVAR, Manuel (dir.) (1979-1983): *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, Madrid, La Muralla.
- ALLAGA UGENCIO, Sandra; ALMENAR FERNÁNDEZ, Luis (2023): *Inventarios de bienes de la ciudad de Zaragoza y de su entorno (1316-1360)*, Saragossa, IFC.

- ANDOLZ, Rafael (2004): *Diccionario aragonés*, Saragossa, Mira.
- BELTRAN, Joan S. (2010): *Vocabulari de cruïlla*, Benicarló, Onada edicions.
- BOLÓS, Jordi; SÁNCHEZ-BOIRA, Imma (2014): *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- CASANOVA, Emili (2011): *Influencia històrica del aragonés sobre el valencià*, «Arhivo de Filología Aragonesa», 67, pàgs. 201-235.
- CDHLE: Real Academia Española: *Corpus del Diccionario histórico de la lengua española*. <<https://www.rae.es/banco-de-datos/cdh>>.
- CICA: *Corpus Informatitzat del Català Antic*, J. TORRUELLA (dir.), Manuel PÉREZ SALDANYA, Josep MARTINES i Vicent MARTINES, 2006. <<http://www.cica.cat/>>.
- CIVAL: Acadèmia Valenciana de la Llengua: *Corpus Informatitzat del Valencià*, 2013. <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>>.
- COLOMINA, Jordi (1991): *El valencià de la Marina Baixa*, València, Generalitat Valenciana.
- (2021): *La llengua de sant Vicent Ferrer. II. Diccionari general*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- CORDE: Real Academia Española: Banco de datos (CORDE) [en línia]. *Corpus diacrónico del español*. <<http://www.rae.es>>.
- CORRIENTE, Federico (2003): *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, Madrid, Gredos.
- DAG: *Diccionari Aguiló (1915-1934)*, Barcelona, IEC, 8 toms.
- DCECH: COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos, 6 vols.
- DCVB: ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1988): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll, 10 vols.
- DDL: RAFEL I FONTANALS, Joaquim (dir.): *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, Barcelona, IEC. <<https://dcc.iec.cat/ddlc/scripts/index.html#>>.
- DE: BRUGUERA, Jordi (2006): *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- DECat: COROMINES, Joan (1988-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 10 vols.
- DEEH: GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1954): *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, S.A.E.T.A.
- DEHF: DUBOIS, Jean; MITTERAND, Henri; DAUZAT, Albert (2011): *Dictionnaire étymologique et historique du français*, París, Larousse.
- DELF: BLOCH, Oscar; VON WARTBURG, Walther (2002): *Dictionnaire étymologique de la langue française*, París, PUF.
- DELI: CORTELAZZO, Manlio; ZOLLI, Paolo (1984): *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bolonya, Zanichelli.

- DHLF: REY, Alain (dir.) (2006): *Dictionnaire historique de la langue française*, París, Le Robert.
- DIEC: Institut d'Estudis Catalans (2000): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona / Palma / València: 3 i 4 / Ed. 62 / Moll / Enciclopèdia Catalana / PAM.
- DNV: Acadèmia Valenciana de la Llengua: *Diccionari normatiu valencià*. <<http://www.avl.gva.es/dnv>>.
- DIVA: *Diccionari de la Vall d'Albaida*. <<https://ieva.info/diva/>>.
- DVE: ESCRIG, Josep (1851): *Diccionario valenciano-castellano*, València. J. Ferrer de Orga.
- DOF: ALIBERT, Louis (2002): *Dictionnaire occitan-français*, Toulouse, IEO.
- DRAE: *Diccionario de la lengua española*, Madrid, RAE, 2023. <<https://dle.rae.es/>>.
- DUE: MOLINER, María (2016): *Diccionario de uso del español*, Madrid, Gredos.
- EscLL: ESCRIG, Josep; LOMBART, Constantí (1887): *Diccionario valenciano-castellano*, València, Pascual Aguilar.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1983): *Els certàmens poètics valencians*, València, IAM. *Fichero general de la lengua española*: Real Academia Española. <<https://apps2.rae.es/fichero.html>>.
- GARCÉS GÓMEZ, Mª Pilar (1988): *Constitución histórica y estructura actual del léxico aragonés: agricultura y ganadería*, Madrid, Universidad Complutense, tesi doctoral.
- GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1954): *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, S.A.E.T.A.
- GARCIA PERALES, Vicent-Ferran (2001): *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI): edició i estudi del País Valencià*, València, Universitat de València, tesi doctoral.
- GARGALLO GIL, José Enrique (1987): *Una encrucijada lingüística entre Aragón, Valencia y Castilla: el Rincón de Ademuz*, Barcelona, Universitat de Barcelona, tesi doctoral.
- GDLI: BATTAGLIA, Salvatore (1970-): *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, Unione Tip. Editrice Torinese.
- GIL VICENT, Vicent (2002): *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, València, Universitat de València.
- GIMENO, Lluís (1992): *Sobre el parlar de Castelló de la Plana*, FERRANDO, Antoni (ed.): *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, II, Barcelona, PAM.
- GINER MONFORT, Joan (2016): *El parlar de la Safor*, Alacant, Universitat d'Alacant, tesi doctoral dirigida per Vicent Beltran Calvo.
- GREGORI BERENGUER, Joan J. (1987): *Benafigos, un estudi de l'utilitat agrícola preindustrial*, València, Museu d'Etnologia.

- GRIERA, Antoni (1933): *La casa catalana*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», 20, pàgs. 13-329.
- GULSOY, Joseph (1964): *El Diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo*, Castelló, SCC.
- JORDÀ MULET, Jordi (ed.) (2015): *Paraules en xarxa*, València, 4 colors.
- MARTÍ, Joaquim (2017): *Diccionari de fraseologia. Segles XVII-XXI*, València, PUV.
- MARTINES, Josep (2012): *El valencià del segle XIX: el lèxic*, Barcelona, IEC.
- MGad: MARTÍ GADEA, Joaquim (1891): *Diccionario valenciano-castellano*, València, José Canales Romà.
- NDM: *Il Nuovo de Mauro*. <<https://dizionario.internazionale.it/>>.
- NTLLE: *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*: Real Academia Española. <<https://apps.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtlle>>.
- PALDC: VENEY, Joan (2008-2019): *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, Barcelona, IEC.
- PONS, R. (1916): *Vocabulari català de les indústries tèxtils i llurs derivades*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», 4, pàgs. 59-164.
- POTTIER, Bernard (1948-1949): *Etude lexicologique sur les Inventaires aragonais*, «Vox Hispanica», 10, pàgs. 86-219.
- ROS, Carles (1764): *Diccionario valenciano-castellano*, València, Benito Monfort.
- SESMA, J. Ángel; LÍBANO, Ángeles (1982): *Léxico del comercio medieval en Aragón (siglo XV)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- TORMO COLOMINA, Josep (1989): *Materials per a l'estudi del parlar d'Alcoi (IV)*, «Revista de Festes», Alcoi, pàgs. 166-168.
- TRAMOYERES, Luis (1889): *Instituciones gremiales. Su origen y organización en Valencia*, València, imprenta Domènech.
- TVM: CARBONELL I CORTÉS, Ovidi (dir.), TORMO, Josep; COLOMINA, Jordi (2012): *Tresor del valencià meridional*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- VENEY, Joan (1991): *Mots d'abir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries.
- VILAR PACHECO, José Manuel (2008): *Léxico y cultura popular de la Sierra de Albaracín*, Tramacastilla, CECAL.
- VLCM: *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, dir. Germà Colón, Barcelona, IEC. <<https://www.iec.cat/faraudo/>>.

L'ENQUESTA LINGÜÍSTICA DE FRITZ KRÜGER A CALBERA L'ANY 1927

1. INTRODUCCIÓ

Al professor Joaquim Rafel i Fontanals, a qui va dirigida aquesta contribució, l'estudi de la dialectologia de l'Alta Ribagorça aragonesa no li és estrany. Va fer enquestes entre 1968 i 1978 per a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* (ALDC) a la Pobla de Roda i les Paüls, junt amb en Joan Veny, i en solitari, a Cerller i Eressué. A més va estudiar la parla de Cerller, Eressué i Saünc, en el seu article *Sobre el benasquès* (Rafel, 1980).

L'objectiu de la present aportació és de transcriure i analitzar lingüísticament l'enquesta que el filòleg Fritz Krüger realitzà a la localitat altaragonesa de Calbera el 1927. Aqueixa informació permet una millor contextualització del parlar de dita localitat de l'Isàvena, que té un indubtable valor dialectològic, molt especialment per a precisar aquesta modalitat ribagorçana, en un lloc escassament estudiat fins ara.

L'etnolingüista alemany Fritz Otto Krüger (Spremberg, Alemanya, 1889 – Mendoza, Argentina, 1974)¹ va fer una excursió lingüística la primavera de l'any 1927 per les quatre comarques del Pirineu aragonès, junt amb la seva esposa, des de Graus fins a Ansó, recollint-hi les paraules de la parla viva que s'hi empen per a anomenar les coses amb la metodologia dels *Wörter und Sachen*. Més endavant va

1. Per a la biografia i obra del professor Fritz Krüger vegeu els treballs de MOLDENHAUER (1959), ROS (1999, 2003, 2013) i QUINTANA (2004).

tornar a la zona nord de Lleida i a l'oest d'Andorra amb el seu deixeble Walter Schroeder en 1929.² El seu objectiu era utilitzar les enquestes per a la seva obra *Die Hochpyrenäen* (Krüger, 1995-1997 [1935-1939]), que es va editar en sis lliuraments d'un total de 1.638 pàgines, i que d'ací endavant se cita com a *DH*. Els materials recopilats en aquesta excursió també foren utilitzats pel filòleg alemany en uns altres treballs (Krüger, 1929, 1932, 1963).

Fruit de la citada sortida són una abundosa sèrie de fotografies, dibuixos i cinc quaderns de camp manuscrits inèdits que es trobaven a Mendoza (Argentina), indret on en Krüger es va exiliar després del seu procés de desnazificació, i on va morir. Aqueixs manuscrits n'han estat rescatats per l'historiador català Ignasi Ros Fontana.³

En aqueix viatge d'en F. Krüger, iniciat el mes de març del 1927, i després de dos mesos d'excursió dialectològica, va recollir dades a trenta-set poblacions de parla aragonesa (vegeu les enquestes de l'aragonès a Latas, 2021) i quatre del diasistema català (Les Farreries, Calbera, Bonansa i Les Paüls).

Tanmateix cal assenyalar que el qüestionari seguit per en Krüger per a enquestar no és sistemàtic, sinó que els quaderns contenen informació dialectal i etnogràfica variada, fins i tot caòtica, fruit d'una enquesta directa lliure i amb anotacions sobre els objectes que es trobaven a cada localitat per on passava. I en funció de la duració de l'estada a cada localitat hi ha més o menys informació.⁴ A causa de les particularitats del seu mètode, *Wörter und Sachen*, habitualment es va limitar a recollir paraules que designessin utensilis materials agrícoles, rama-

2. Sobre aquest punt s'ha redactat el context històrico-lingüístic dels pioners filòlegs estrangers a la investigació de l'aragonès i el català a LATAS (2020). Es pot veure la relació dels seus becaris i els treballs dirigits a KRÜGER (1959).

3. Agraïm especialment a n'Ignasi Ros Fontana, investigador de l'Ecomuseu d'Esterrí d'Àneu, i als hereus d'en Fritz Krüger que ens hagin proporcionat accés als quaderns altaragonesos. Aquestes llibretes de camp foren recuperades per n'Ignasi Ros en diversos viatges que va fer a l'Argentina per a visitar els hereus de l'alemany entre els anys 1996 i 1998 (ROS, 2013).

4. Els quaderns del citat investigador presenten abundants i rics dibuixos, notes de mesures i comentaris diversos tant en anotació fonètica per als mots dialectals, com en acotacions al marge, principalment en alemany. Així mateix es mostren noms d'alguns informants i títols numerats per a les abundants fotografies realitzades que va reproduir al seu *DH*.

ders, de la casa, o flora i fauna, sense fer tanta atenció als fenòmens fonètics, sintàctics o morfològics. Tan sols va realitzar, durant la seva estada a l'Alt Aragó, dues enquestes lingüístiques que podem denominar pures: les fetes a les localitats altribagorçanes de Calbera i Les Paüls.

Convé recordar que el parlar de Les Paüls ha estat descrit gràcies a unes primeres dades a les tesis doctorals de n'Antoni Griera (Griera, 1914),⁵ i d'en Günther Haensch (Haensch, 1960) i sobretot per haver estat intensament entrevistat com a punt d'enquesta a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* (ALDC) a càrrec dels citats Joaquim Rafel i Joan Veny. Amb aquestes informacions recopilades ja pot ser analitzat el seu parlar i ser-ne caracteritzat lingüísticament.

Per contra, la localitat de Calbera només compta per a la seva caracterització amb un article de l'alemany Günther Haensch, que va realitzar-hi l'enquesta el 1970 (Haensch, 1974) i presentà en el mateix treball les característiques de Calbera.⁶ Allí assenyala a més que aquest parlar de l'Isàvena Mitjà no havia estat estudiat per cap autor «si prescindimos de la gran obra de conjunto *Die Hochpyrenäen*, de Fritz Krüger, cuya finalidad no era puramente lingüística» (Haensch, 1974: 298).⁷ D'ací, doncs, l'interès d'aquesta contribució.

2. EL FONS ARAGONÈS

El fons que concerneix l'Aragó d'en Fritz Krüger constava de cinc quaderns.⁸ El primer quadern no va poder ser localitzat per l'historiador català Ignasi Ros a l'Argentina. El segon quadern (*AR. II*) correspon a la comarca de La Ribagorça i conté enquestes d'aragonès

5. Antoni Griera va enquestar l'any 1910 a la Vall de l'Isàvena a Les Paüls i Calbera per a la seva tesi *La Frontera catalano-aragonesa*, si bé posteriorment, com a punt d'enquesta només presentà les dades de Les Paüls.

6. Dades aïnyades de Calbera es troben a HAENSCH (1982: 204-205).

7. Malgrat que és considerat fonamentalment com a etnòleg, el mateix Fritz Krüger es reconeix principalment com a lingüista: «dada mi condición de filólogo» (*DH*, I, 1.ª: 6).

8. Per a entendre millor com estructurava els quaderns en Fritz Krüger remetem als treballs d'en GONZÁLEZ FERRERO (2011: 22-31) i en concret per als de l'Alt Aragó a LATAS (2021).

de transició al català (Graus i Capella) i del diasistema català (Les Farreries, Calbera, Bonansa o Les Paüls). El tercer (AR. III) és referit a les comarques de La Ribagorça i Sobrarb i hi destaca la il·lustració de la última pàgina, que n'ocupa tota l'extensió on presenta una preciosa *tafarra* de Serradui. El quart (AR. IV) fa referència a Sobrarb, Alto Gállego i La Jacetania; i el cinquè «V» de la sèrie «Aragón 1927» és una enquesta en la localitat d'Ansó.

És així com, sortint des de Graus en una primera jornada el mes de març de 1927, va aplegar fins a 'la Capella', i en una segona, en cavalleria, a *Serraduy*, a una *cabana* de pastors o *choza*, i anotant dues paraules *aspo* 'aspador de mano' i *berchel* 'huerto plantero con barreas'. L'endemà va passar per la *palanca* de *Pardinella* i va arribar a la tercera jornada a *Farrerías* y a *Calbera*. Posteriorment va anar a Bonansa i d'allí a Les Paüls finalitzant la seva estada a la conca de l'Isàvena. I és així, com consta a (AR. II: p. 133), on va detallar l'itinerari amb els seus *Tag* (dies) i *Rast* (descansos) de les primeres jornades dels seus viatges per la conca de l'Isàvena.

En relació amb això cal assenyalar que a Farreries de Calbera va anotar les parts dels estris de llaurar:⁹ del *chou* per a bous (*clavilló*, *clavillons*, *es correis*, *trasca*, *chuntera*) i del *aladro* de fusta (*estebe*, *corba*, *orilleras*, *timón*, *rella*, *tenellas*, *armillas*, *trascón*, *tablar*) i singularment la vestimenta (*pañuelo* 'mocador al cap', *chaqueta de pana*, *justillo* 'armilla', *garibaldina* 'espècie d'armilla de llana vermella', *faixa de llana*, 'faixa', *balons* 'calçons', *calcillas* 'calcilla sense peu', *mitjó* 'mitjó', *esparteñas de cànamo*, *betas*, *bochaca* 'butxaca exterior', *segret* 'butxaca interior', *tres botones*, *marinetas* ('calçotets'), amb el seu informant Ramón Día.

Posteriorment enquestà a Calbera, amb la particularitat de realitzar-hi una enquesta gramatical (AR. II, pàgs. 65-67, i continuació a AR. III, pàgs. 1-13), i que presentem en aquest article. Al quadern AR. II, a la pàgina 79 va anotar que, a Calbera, es va allotjar a l'hostal de n'Esteban Castell.

9. Quant als criteris de transcripció del vocabulari, convé assenyalar que, com ja s'ha indicat, en Krüger es va valdre d'un alfabet fonètic propi per a evitar imprecisions a l'hora d'anotar les paraules a les seves llibretes. Aquí, per facilitar-ne la lectura, s'han passat a l'ortografia de base quasicatalana.

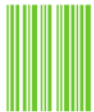
ÍNDIX

Pròleg	5
JOAQUIM MARTÍ MESTRE, Lèxic del segle xv no documentat o de documentació moderna en els diccionaris diacrònics ..	9
ÓSCAR LATAS ALEGRE-ARTUR QUINTANA I FONT, L'enquesta lingüística de Fritz Krüger a Calbera l'any 1927	35
PHILIP D. RASICO, La toponímia de Forques i Paçà (Rosselló): dues enquestes inèdites de l' <i>Onomasticon Cataloniae</i> realitzades l'any 1960	51
MARIA-PILAR PEREA, La presència del diccionari popular de Josep Aladern en el diccionari català-valencià-balear ...	79
EMILI CASANOVA, Les marques col·loquial (popular) i vulgar en els diccionaris normatius <i>DIEC</i> 2007 i <i>DNV</i> 2014	111
JORDI COLOMINA, Comentari a un mapa de l' <i>Atlas Lingüístic</i> <i>Valencià</i>	155
JOSÉ ENRIQUE GARGALLO GIL, Lèxic de la cuina al Baix Maestrat, la tinença de Benifassà i les Terres de l'Ebre	163
JOAQUIM JUAN-MOMPÓ, Una aplicació pedagògica inesperada del diccionari invers	183
MAX MERCADER I VILARRASA, Els articles derivats d'IPSE arreu de la Romània: difusió, retrocés i pervivència	191
CARLES RIERA, Aspectes lingüístics sobre fitònims del parlar de l'Alta Segarra	215
JOAN VENY, Els significants del concepte 'ennuegar-se': sincretisme i diferenciació semàntica	241

ISBN 978-84-9191-338-2

15578

9 788491 913382

Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2024